

Перспективи світової економіки в ХХІ ст. визначаються характером переходу країн до нового етапу розвитку виробничих сил – від індустріальної стадії, де домінувало велике механізоване машинне виробництво, до постіндустріальної, де превалюють сфера послуг, наука, освіта і т. п., а економічну ефективність визначає використання висококваліфікованої праці, нових знань, технологій і методів управління. На базі новітніх технологій (засобів зв'язку та комунікації, комп'ютерної обробки інформації), що уособлюють сучасний етап розвитку техносфери, розвинулась нова економіка, яка істотно відрізняється від індустріальної. Вона вимагає нового бачення, нових підходів і нових планів дії, передбачає наявність умов, що стимулювали б окремих осіб і підприємства до створення наступного покоління знань, технологій, бізнес-моделей і систем динамічного керування.

Постіндустріальний характер економіки – це якісна специфіка нового етапу цивілізаційного розвитку, оскільки перебудовуються і трансформуються всі структурні елементи соціально-економічного устрою суспільства, усі системи взаємодії між ними, орієнтири та рушійні сили соціальних процесів, їхні економічні та суспільні механізми, показники та способи виміру ефективності.

Зміцнення суспільства стало залежним від виробництва нових знань, їхньої ефективною передачі через системи вищої освіти й професійного навчання, а також за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Відбулася справжня революція в інструментах, за допомогою яких здійснюються створення, поширення та використання знань. Інтелектуальні здобутки, які впливають на всі сфери життя суспільства й всі стадії економічного процесу, уже важко відокремити від продукту або послуги. У центрі такої стратегії знаходиться система керування знаннями. Продуктом цієї системи найчастіше стає надання послуг.

Сектор, пов'язаний з виробництвом знань, обробкою та розповсюдженням інформації, домінує в економіці найбільш розвинених країн. Спосіб виробництва та передачі їх, сама людина з її інтелектуальним потенціалом визначає темпи економічного розвитку та науково-технічного прогресу, є головним чинником розвитку постіндустріального суспільства, його найціннішим ресурсом. Відповідно, в орієнтованій на використанні знань економіці людський потенціал, нові управлінські й маркетингові технології, інформаційні системи стають пріоритетними напрямками інвестицій.

У сучасному суспільстві інтенсивний доступ до інформації чи знань визначає моделі навчання, культурного самовираження та соціальної участі, надає можливості для розвитку, прискореного виходу з бідності й збереження миру. Знання стали основною силою соціальної трансформації. Відбулися глибокі зміни в соціальній структурі суспільства.

Постіндустріальна економіка як сфера виробництва інновацій та інформації створила технологічну основу глобальної інтеграції. Удосконалення технології комунікаційних мереж надало можливість упровадження новітніх інформаційних розробок у повсякденне життя мільйонів людей, стало потужним імпульсом глибоких змін у різноманітних сферах суспільства.

Інтенсифікація зв'язків і взаємодій у сучасному світі стимулювала якісний переверот у фундаменті суспільного виробництва, у способі життя людей. Єдність господарських зв'язків, взаємозалежність політичних рішень і процесів активізувала глобалізацію світової економіки, політики й культури.

Всесвітня інформаційна мережа, знищивши монополію на інформацію, перетворила її користувачів із пасивних об'єктів інформування на активних суб'єктів самостійного відбору та поширення інформації, визначила переваги нового етапу (порівняно з інформтехнологіями 1960–80-х рр.) розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Вона сприяє інтернаціоналізації сучасного світу, усуненню стратифікації суспільства та індивідуалізації пізнання; розцінюється як фактор демократизації, засіб досягнення суспільного об'єднання та включення широких мас у єдиний соціальний простір, передумова розвитку людського потенціалу та формування конкурентних переваг.

Технологічні досягнення вплинули на формування нової соціально-політичної культури, дали привід розглядати можливість постійної участі громадян в оцінці проблем, поставлених перед суспільством, та визначені необхідних суспільних змін. Електронні засоби комунікації розцінюються як спосіб, що дозволяє підтримувати принципи прямої демократії та лишається ефективним інструментом реалізації зворотного зв'язку та забезпечення безперервної масової участі у політичному процесі, підвищує рівень громадської та політичної активності й інформованості мас. Процеси глобалізації помітно активізували всесвітні громадські організації та рухи, що наряду з транснаціональними корпораціями увійшли в число вагомих суб'єктів планетарної політики.

У контексті побудови суспільства, об'єданого за допомогою засобів глобального зв'язку, інформаційно-комунікаційна революція знайшла своє відображення в процесах інноваційного вдосконалення державного управління за рахунок впровадження моделі електронного уряду. Застосування інформаційних мереж в урядовій інфраструктурі країн третьої цивілізаційної хвилі стало визначальним для оптимізації державного управління.

Широке використання сучасних телекомунікаційних технологій змінило принципи та форми політичної організації на планетарному просторі. Взаємодія значної кількості груп, організацій та рухів на основі інформаційних мереж, що забезпечує достатню ступінь узгодженості їхніх дій, дала привід говорити про виникнення "глобального громадянського суспільства", основними елементами структури якого є некомерційні організації.

У той же час на глобальному рівні зберігається значний дисбаланс впливу на політику та економіку на користь інтересів великого бізнесу. Застосування – за принципом мережної організації – інформаційних технологій в організаційно-технічному забезпеченні діяльності корпоративно-фінансових структур підвищило вплив цих структур у глобальному економічному просторі та посилило тенденції фінансової глобалізації.

Сучасні технології зв'язку стали імпульсом нової якості розвитку, створили передумову об'єднання людства в межах глобального інформаційного простору. А новітні інформаційно-комунікаційні технології значно посилити потенціальний зовнішній вплив на економічне, соціальне, культурне та політичне життя суспільства.

Фінансове, економічне та інформаційне об'єднання сучасного світу супроводжує соціально-культурна трансформація. Вихід промислової діяльності та відповідних економічних структур за межі національної держави вплинув на структуру сучасного суспільства, змінивши його соціальні схеми. Суспільство стає дедалі відкритішим і динамічнішим.

В умовах глобалізації потужні потоки інформації та новітні технології засобів зв'язку ущільнюють інформаційне середовище. Вони сприяють прискореному переміщенню символів, знань, зразків поведінки від одного суспільства до іншого, служать джерелом стандартизації пропозиції, уніфікації потреб споживачів.

Максимізація економічної, науково-технічної та культурної взаємодії, підтягування країн "запізнілої" індустріалізації до виробничих та споживчих стандартів світового економічного авангарду неминуче супроводжується як всесвітньою господарською, так і культурною інтеграцією, незалежно від їх цивілізаційної приналежності та рівня розвитку. Інформаційно-комунікаційна революція, примноживши канали, форми та способи поширення стандартів техногенної цивілізації, прискорює її експансію.

Завдяки різкому збільшенню потоків інформації при якісному посиленні ролі нечисленних глобальних медіа-імперій, що монополюють на інформаційних ринках, нечувано збільшилися можливості контролю та цілеспрямованої обробки масової свідомості через засоби масової інформації та інші засоби комунікації. Багато в чому дискредитовано і девальвовано в минулому звичні для величезних мас людей цінності, способи самоідентифікації, стандарти життя.

Окрім проблеми взаємодії і взаємозалежності національних співтовариств глобалізація по-новому поставила питання ідентичності. Як ніколи раніше проявляється вплив інформаційних потоків, що розмивають саму

індивідуальність. Самоідентифікація особистості усе більшою мірою орієнтується не на стійкі культурні моделі (національно-цивілізаційний вибір, етнічну, конфесійну, соціальну і т. п. приналежність), а на моделі віртуальні.

Взаємозв'язок мінливості і стійкості спрямовує вектор соціокультурної динаміки сучасності, що характеризує глобальне суспільство, в напрямок ерозії цінностей національної держави. Підключення до процесів інноваційного розвитку стало тим фактором, що зламає традиційні культурні змісти та моделі поведінки на основах запозичення (часто поверхневого) західного досвіду, призводить до кризової трансформації національно-цивілізаційної ідентичності суспільства. Відповідно небувало актуальність здобуває відродження в країнах наздоганяючого розвитку стійких цінностей – етнічних, конфесійних, реконструювання власних передісторії й ідентичності.

Універсалізація побуту й стандартів споживання підсилює прагнення національного співтовариства зберегти й підтримати пізнаване обличчя – носій унікального культурного досвіду. Відкритий простір інформації й комунікацій розширює можливості участі в такому досвіді. Ці можливості успішно використовують найчастіше не найпривабливіші (з погляду багатства культурної спадщини) країни, де цілеспрямовано підтримують образи національної культурної самобутності, заробляючи іміджевий капітал і на новітніх інформаційних технологіях, і на етнокультурних традиціях.

Сучасні інформаційні технології сприяють, з одного боку, інтенсифікації міжкультурних взаємодій, з іншого – подальшій фрагментації й диверсифікованості культур, що становить зворотний бік глобалізації та результатом чого є висунання на передній план національних, релігійних, соціокультурних, політико-культурних та інших розходжень.

Електронні засоби комунікації створюють особливі форми прямого міжперсонального спілкування поза посередництвом соціальних і політичних утворень, а це сприяє роздрібненню суспільства. Колишні форми соціально-класової та етно-національної солідарності розпадаються. Поглиблюється плюралізація позицій, інтересів і поглядів людей. Розмежування на основі географічної фрагментації фізичного простору доповнилось розмежуванням на основі плюралізації віртуального простору, що стало засобом самоізоляції сучасної людини.

Телекомунікаційні технології у поєднанні з сучасними гуманітарними технологіями надають широку можливість маніпулювання способом пізнання, формування суспільних цінностей та впливу на масову свідомість у світовому масштабі, і відповідно виступають вагомим чинником політики та геополітичної конкуренції. Електронні мас-медіа перетворилися на могутнє знаряддя інформаційного тиску та політичного впливу на громадську свідомість. Вони не тільки формують суспільну думку, але й безпосередньо впливають на прийняття політичних рішень. В умовах глобалізації засоби масової інформації активно використовуються постіндустріальним світом для формування стійких позицій на світовій арені.

Інформаційно-телекомунікаційна революція зробила неефективними, неспроможними традиційні методи й засоби пропаганди й контрпропаганди. В умовах глобального інформаційного простору на зміну традиційним формам масованої ідеологічної пропаганди приходять глибоко розроблені, багаторівневі й диверсифіковані *PR*-технології, що справляють вплив не тільки на раціональному, але й, насамперед, на емоційно-психологічному, підсвідомому, ірраціональному рівнях. На новітніх технологіях, здатних маніпулювати свідомістю найширших верств населення, руйнувати традиційні та створювати нові форми, засоби й механізми ідентифікації особистості, колективу, нації, базується сучасна інформаційно-ідеологічна зброя.

В епоху усе більшого удосконалення інформаційно-телекомунікаційних технологій, коли незмірно зросло значення так званої символічної комунікації, сам по собі об'єкт іміджу може не мати особливого значення. При цьому, як правило, значимість здобувають не стільки реальні дії окремо взятої людини, колективу, організації, держави, скільки те, як вони оцінюються й сприймаються, у якому контексті вони подаються тощо. Новітні технології інформують аудиторію, маніпулюючи її свідомістю, трактують інформацію на користь зацікавлених сторін.

Розвиток техносфери призвів до появи штучного середовища життєдіяльності людини, подеколи агресивного щодо духовної культури. Розповсюдження інформаційних технологій посилює культурний взаємовплив, знижує потенціал саморегуляції особистості, виступає передумовою маніпулювання свідомістю у планетарному масштабі. Технології масової комунікації розширюють можливість ідеологічного впливу та формування суспільних настроїв, стають передумовою виникнення нових форм контролю особи й суспільства.

Однак оцінка наслідків глобалізації інформаційного простору не є однозначною. Вона відображає розшарування країн світу як за кількісним, так і за якісним впливом процесу включення у всесвітній інформаційний простір, що поширюється і на економічну, і на соціокультурну сферу. Об'єктивну тенденцію глобалізації інформаційної сфери, що забезпечує вільний рух інформаційних потоків, в умовах наростання взаємозв'язку та взаємозалежності окремих націй, народів та країн і гегемонії світових лідерів супроводжує порушення балансу інформаційного обміну. Вивільнений розвитком техносфери потенціал глобалізації проявляється в економічній, політичній, культурній уніфікації, що супроводжує глобальну експансію країн третьої цивілізаційної хвилі. Формується нова глобальна ієрархія з постіндустріальним центром і периферією, розрив між якими дедалі збільшується, а місце залежить від ступеня опанування надбань постіндустріальної економіки.

Географічне поширення інформаційно-комунікаційного сектора в його екстенсивному розвитку породжує штучне прищеплення постіндустріальних надбань розвитку суспільствам, що перебувають на стадії як індустріального, так і аграрного розвитку. У процесі зіткнення трьох

цивілізаційних хвиль відбувається глобальне нашарування окремих ознак інформаційного суспільства. Проте цей вплив має скоріше кількісний (поширення технологій), ніж якісний (соціальна та економічна трансформація) характер. Рівень трансформаційного впливу світової інформаційної структури на окремі країни та регіони визначає ступінь їхнього включення у систему суспільних відносин даного соціуму, зокрема, відносин економічних, коли вага накопичених суто кількісних нагромаджень окремих інновацій змінює співвідношення на користь якісних зрушень.

Україна зробилася заручником глобалізаційного процесу, коли поширення новітніх технологій інформаційного суспільства відбувається під тиском прагматизму, притаманного екстенсивно-індустріальній стадії розвитку національної економіки. Процес її входження в глобальний інформаційний простір протікає досить пасивно, як реакція на історичний виклик країн третьої цивілізаційної хвилі, і супроводжується використанням лише окремих компонент та технологічних рішень з арсеналу засобів інформаційного суспільства.

Попри те, що стрімкий розвиток технологій і впровадження нових технологічних рішень радикально змінив інформаційний ландшафт країни, його сегментація з технологічної, соціально-економічної та політико-ідеологічної точок зору є противагою потребі консолідації національної держави. Сучасний стан національного інформаційного простору характеризує створення слабо взаємозв'язаних по горизонталі та вертикалі галузевих, регіональних та низових підсистем, а це відображає відсутність його єдності. Безсистемний розвиток інформаційних ресурсів унеможливорює їх становлення як визначального чинника соціально-економічного росту. Нерозвиненість інформаційної складової державного управління залишає на малоефективному рівні комунікаційні зв'язки між державною владою та суспільством. Застосування окремих рішень інформаційних технологій (попри наявність певного наукового та виробничого потенціалу) є неефективним щодо обсягу капіталовкладень.

Обсяг і якість змістовного наповнення національного інформаційного простору свідчить про все більше відчуження між публічною інформацією, раціональним знанням і державною політико-правовою інформацією. На відміну від загальносвітових тенденцій інформаційного перевантаження споживачів в Україні переважає інформаційна інфляція на основі максимізації кількісного обсягу інформації та штучного скорочення наукового, раціонального та змістовного знання.

Мінімізація змістовного наповнення, примітивізація змісту інформаційних повідомлень, незначний обсяг і низька якість знання в загальному обсязі інформації, що отримує споживач, призводить до обмеження поінформованості населення, негативно відображається на дієздатності та ефективності отриманого знання, на можливості його застосування, а відповідно і на спроможності суспільства впливати на владу та брати активну участь у політичному житті країни. На противагу політичної насиченості

інформаційного простору спостерігається правова і юридична безграмотність і безпорадність населення.

На відміну від європейських тенденцій, де ідеологічна функція ЗМІ еволюціонувала в технологічно-економічну як критичний компонент інформаційної економіки і, відповідно, інформаційного суспільства, в Україні встановлення контролю над інформаційною сферою (на що зокрема спрямована система ліцензування) використовується владними структурами як засіб самозбереження. Потенційно небезпечною стає концентрація засобів масової інформації у руках невеликої групи власників, що породжує можливість впливу на суспільну думку, особливо в трактуванні загально значимих подій. Таким чином, одним з об'єктів загрози є маніпулювання свідомістю через формування моральних і національних ціннісних орієнтирів, а також руйнування моральних підвалин суспільства.

У той же час національні мас-медіа іноді демонструють соціальну безвідповідальність, обслуговуючи не стільки суспільні, скільки вузько групові корпоративні інтереси. Змістовне забезпечення інформаційних мереж формується під впливом переваг інформаційних стратегій та суб'єктивних критеріїв їхніх власників (що зокрема сприяло упровадженню у суспільну свідомість міфічного протистояння між сходом та заходом країни). Зацікавленість власників ЗМІ за суб'єктивними критеріями визначає ступінь важливості фактів і статус особи чи організації, інтерпретує дійсність, створюючи псевдореальність. Негативізм відтворення реальності та висвітлення політичних процесів та їх учасників спричинює цинізм і політичну апатію суспільства.

Розходження між декларованими ідеалами, створеним іміджем і реальністю підвищує вразливість до зовнішньої ідеологічної експансії. А відсутність довгострокової національної інформаційної стратегії та політики стоїть на заваді формуванню мобілізуючого, цілісного, єдиного інформаційного простору, а також впровадження в нього національної ідеї, що об'єднуватиме суспільство.

Держава не в змозі контролювати інформаційний простір на основі інфраструктурного управління. Недостатність політичної волі та інвестиційних ресурсів для підтягування національної інформаційної системи до рівня глобально домінуючих систем не дозволяє їй витримувати натиск з боку глобальних інформаційних мереж. Тому майже 2/3 національного інформаційного простору охоплено інформаційним потоком крупних геополітичних центрів світу.

Проблема самоідентифікації та формування власного іміджу для України стоїть надзвичайно гостро з моменту набуття незалежності. Вийшовши зі сфери ідеології та відмовившись від інформаційної політики, держава віддала її на відкуп ринковій стихії. Стихійний процес формування інформаційного поля України стає потенційно небезпечним як з точки зору зовнішньополітичних чинників щодо її позитивного сприйняття

світовим співтовариством, так і з точки зору погіршення стану соціально-психологічного середовища в країні, що підіймає проблему екології інформаційного простору до рівня питань національної безпеки.

Відсутність на державному рівні адекватної політики в галузі культури та інформації, яка пропагує позитивні національні символи, веде до уніфікації ціннісних орієнтирів споживачів інформації, примітивізації та стереотипізації суспільної свідомості, підміні національних ідеалів віртуальними. Відповідно актуальним завданням стає створення адекватного образу держави та його інтенсивне просування в глобальному інформаційному просторі; формування почуття самоповаги громадян та поваги до країни, де вони проживають.

Необхідно вважати, що найважливішою складовою позитивного образу країни залишається динаміка якості життя. Ключовою складовою тут є оцінка особистого майбутнього в контексті перспектив розвитку країни. У той же час на формування позитивного сприйняття України, як усередині самого національного співтовариства, так і за його межами, негативно впливає насамперед рівень соціального самопочуття національного співтовариства. Потенціал росту якості життя, включаючи високий рівень нагромадження в країні інтелектуального капіталу, багата культурна спадщина, унікальне природне середовище використовуються більш ніж неефективно.

Серйозними перешкодами залишаються слабка сприйнятливість соціальних інститутів до стратегій інноваційного розвитку, низький рівень довіри, що викликає труднощі втілення індивідуального творчого досвіду в макросоціальні стратегії розвитку держави. Розрив між ресурсним потенціалом України і якістю життя її населення підкріплюється соціальною диференціацією та бідністю. У підсумку надлишкова нерівність і супутні їй соціальні проблеми підтримують інерцію негативного бачення перспектив подальшого розвитку. Оцінка особистого майбутнього в контексті перспектив розвитку країни стає усе більше негативною.

У зв'язку із зазначеним вище постає питання про суб'єкти інноваційного розвитку на надіндивідуальному рівні, про необхідність створення та підтримки інституційного середовища, соціальних і економічних умов, сприятливих для розвитку креативних практик. Мова йде не стільки про художню творчість, що може стати "візитною картою" країни за умови створення нових значимих образів і форм, скільки про розвиток інноваційної економіки, наукового потенціалу й, головне, різних форм соціальної творчості.

Коли обсяг і якість потоку інформації, змістовне наповнення інформаційного простору залежить від інституційної структури самого суспільства і водночас є критичним елементом інфраструктури, дії уряду і держави при розробці інформаційної політики мають визначитися стратегічним напрямом формування інформаційної економіки, впровадженням принципів, механізмів, культури, системи та структурних елементів інноваційного

суспільства. Вони вимагають ствердження національних ціннісних орієнтирів, духовних і моральних підвалин, що сприяли б об'єднанню креативного потенціалу українського суспільства навколо духовних цілей і цінностей, відродженню багатих та оригінальних традицій української культури.

Розбудова в Україні інноваційного суспільства, що базується на концепції безперервного навчання протягом всього життя, має поєднати співтовариства вчених, дослідників, інженерів і техніків, дослідницькі мережі, а також фірми, залучені в процес дослідження й виробництва високотехнологічних товарів і послуг. Це сприятиме створенню національної інноваційно-виробничої системи, інтегрованої в міжнародні мережі з виробництва, поширення, використання й захисту знань. Наявні в такому суспільстві засоби комунікацій та інформаційні технології забезпечать широкий доступ до гуманітарних знань. Знання використовуватимуться як для надання можливостей щодо збагачення індивідуумів у культурному та матеріальному плані, так і для будівництва стійкого суспільства. При цьому доцільно пам'ятати, що для стійкого росту необхідно розвивати наукомісткий сектор економіки. У той же час сама наука є соціальною конструкцією – те, як вона впливає на суспільство, визначається через державну політику в галузі науки й технологій, а також через соціальні й інституціональні механізми організації дослідницької роботи.

Суспільство, засноване на знаннях, стає найбільш перспективною моделлю соціального й господарського розвитку. Викликана глобалізацією зміна парадигми розвитку світової економіки приводить до безпрецедентного зростання значення науки й освіти для суспільного прогресу. Ріст економіки, заснованої на знаннях, створює величезні можливості і для країн, що здійснюють перехід від централізованих форм організації економіки до ринкових. Однак в умовах стрімко змінюваної й висококонкурентної глобальної економіки для реалізації цих можливостей важливо виробити послідовну та багатогранну загальнонаціональну стратегію, що поєднує зусилля приватних корпорацій, малого й середнього бізнесу, викладачів, учених, винахідників, громадських організацій, засобів масової інформації.

У сучасних умовах, коли майже зникає межа між внутрішньою та зовнішньою політикою, укріплення державності, формування національної ідентичності та державної ідеології знаходить своє відображення у міжнародних позиціях країни. Відповідно, розвиток науково-технічної, освітньої та культурної політики має сприяти підвищенню зовнішньополітичної конкурентоспроможності країни, її просуванню на достойне місце в архітектурі міжнародних відносин майбутнього. З огляду на підвищення зовнішніх впливів, держава має не стільки адаптуватися до нової ситуації, скільки, по-перше, мінімізувати потенційні ризики та збитки щодо безпеки соціально-економічних і стратегічних інтересів, а, по-друге, знайти можливі переваги та використати їх на свою користь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Мировая экономика: прогноз до 2020 года* / Под ред. А.А. Дынкина. – М. : Магистр, 2007. – 429 с.
2. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века. – М., 2002. – 550 с.
3. *Building Knowledge Economies: Opportunities and Challenges for EU Accession Countries.* – N. Y., 2002.
4. *Dunning J.* Regions, Globalization and the Knowledge Economy // *Regions, Globalization, and the Knowledge-Based Economy.* – Oxford, 2000. – P. 8–10.
5. *Ibidem.* Communication: From Information Society to Knowledge Societies // UNESCO. *The New Courier.* – 2003. – № 3, October.
6. *Nye J.* Soft Power. The Means to Success in World Politics. – N. Y., 2004.
7. *Sustainable Development and the New Economy* // OECD Forum – 2001. – Paris, 2001.
8. *Ohmae K.* The Invisible Continent // *Four Strategic Imperatives of the New Economy.* – N. Y., 2000. – P. 227–231.
9. http://dialogs.org.ua/project_ua.